

СМЕТАНІНА Н. В.,

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

ДОЙОНКО О. В.,

магістрант факультету адвокатури
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 343.9:343:988

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАХИСТУ ПРАВ ЖЕРТВ ЗЛОЧИНІВ

У статті проаналізовано міжнародний досвід захисту прав жертв злочинів. Наводяться пропозиції щодо вдосконалення законодавства України в цій сфері.

Ключові слова: жертва злочину, правовий захист.

В статье проанализирован международный опыт защиты прав жертв преступлений. Приводятся предложения по усовершенствованию законодательства Украины в данной сфере.

Ключевые слова: жертва преступления, правовая защита.

This article is devoted to analyzing the international experience of protecting the rights of crime victims. Proposals are presented regarding the improvement of Ukrainian legislation in this area.

Key words: victim of crime, legal protection.

Вступ. Проблема захисту прав жертв злочинів почала хвилювати міжнародну спільноту ще минулого століття. У 1979 році було створене Всесвітнє віктимологічне товариство. На міжнародному рівні прийнято ряд нормативно-правових актів для захисту прав потерпілих від злочинів, а саме: Європейська конвенція про відшкодування шкоди жертвам насильницьких злочинів (1983), Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (1984), Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою (1985), Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (2005), 25 жовтня 2012 року було прийнято Директиву 2012/29/EU. Проблеми жертв злочинів також обговорювалися на VII конгресі ООН в Мілані. А щороку 22 лютого в усьому світі, починаючи з 1990 року, відзначається Міжнародний день підтримки жертв злочинів.

Усвідомлюючи необхідність соціальної реабілітації жертв злочинів і потребу в існуючій механізми відшкодування їм моральної та матеріальної шкоди, органи влади багатьох країн прийняли ряд нормативно-правових актів, спрямованих на захист прав жертв злочинів, і запровадили велику кількість державних програм, які допомагають постраждалим особам здобути моральну та матеріальну підтримку.

Над проблемою віктимологічних досліджень, вивчення світового досвіду захисту прав жертв злочинів працювали такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як В.С. Батиргарєєва,

В.В. Василевич, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, О.М. Джужа, В.Ю. Квашис, О.М. Литвинов, В.В. Лунєєв, Є.М. Моїсєєв, В.О. Туляков, В.Є. Христенко, О.Ю. Юрченко та інші.

Постановка завдання. Метою статті є загальний огляд міжнародного досвіду захисту прав жертв злочинів і надання пропозицій щодо вдосконалення законодавства України в цій сфері.

Результати дослідження. У Декларації про основні принципи правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою під «жертвою злочину» розуміються особи, яким індивідуально чи колективно було спричинено шкоду, включно з тілесними ушкодженнями або моральною шкодою, емоційними стражданнями, матеріальними збитками чи суттєвим утиском їхніх основних прав унаслідок дії чи бездіяльності, які порушують чинні національні кримінальні закони держав-членів, включно із законами, що забороняють злочинне зловживання владою [1].

Починаючи з 1987 року, в усьому світі проводилося Міжнародне опитування жертв злочинів (англ. – The International Crime Victims Survey), метою якого було створення міжнародних порівняльних даних про злочинність і віктимізацію. Відтоді в рамках цих досліджень було опитано близько 320 000 громадян і проведено понад 140 досліджень у більш ніж 78 різних країнах світу [2].

У США присутній такий інструмент, як «Національне опитування про віктимізацію» (англ. – The National Crime Victimization Survey), яке є основним джерелом інформації про рівень віктимізації у США. Щороку відбувається опитування понад 200 000 осіб стосовно особистих злочинів (наприклад, зґвалтування чи напад) і злочинів проти власності незалежно від того, чи було повідомлено особою про факт вчинення щодо неї злочину до поліції чи ні. Це опитування дає змогу оцінити наявність фактичних, а не лише зареєстрованих злочинів і дає ймовірність органам влади оцінити рівень віктимізації населення [3].

Подібний досвід присутній також у європейських країнах, де проводиться Європейське опитування стосовно злочинів і безпеки (англ. – The European Crime and Safety Survey), що є найбільш повним аналізом рівнів злочинності та безпеки в країнах ЄС. У цьому дослідженні також порівнюються рівні віктимізації у всьому Європейському Союзі та вимірюється рівень поінформованості громадян про їхню безпеку [4].

Позитивним є досвід Канади, де є Офіс Федерального Омбудсмена жертв злочинів (англ. – The Office of the Federal Ombudsman for Victims of Crime), який був створений у 2007 році та є відповідальним за надання допомоги жертвам злочинів та їхнім сім'ям. Омбудсмен надає потерпілим від злочинів інформацію про їхні права та можливості, якими вони можуть скористатися, зокрема стосовно отримання компенсації. Омбудсмен також безпосередньо відповідає на дзвінки та листи від жертв злочинів і працює над тим, щоб федеральний уряд виконував свої обов'язки перед жертвами. Він інформує потерпілих про наявні програми для захисту їхніх прав і може надавати рекомендації федеральному уряду про те, як краще задовольнити потреби потерпілих, а також публічно звітувати про ці рекомендації [5].

В Естонії у 2003 році був прийнятий Закон про підтримку жертв злочинів (англ. – Victim Support Act), відповідно до якого потерпілі від певних категорій злочинів (наприклад, торгівля людьми, зґвалтування) мають право на державну компенсацію. Також відповідно до цього Закону потерпілим державою гарантується надання так званих «послуг із підтримки потерпілих», а саме: забезпечення безпечного проживання та громадського харчування, доступ до необхідних медичних послуг, надання необхідної психологічної та матеріальної допомоги тощо. Водночас якщо особі злочином був спричинений розлад здоров'я, який тривав понад півроку або смерть, то вона або її утриманці мають право на компенсацію на суму до 9590 євро на підставі поданих до уповноважених органів документів [6].

У Франції функціонує низка організацій, що займаються питаннями підтримки жертв злочинів у цій країні. Наприклад, у 1986 році був створений Інститут підтримки жертв злочинів і медіації (англ. – The French Victim Support and Mediation Institute), метою якого є керування, координація та сприяння підтримці жертв злочинів, а також підвищення обі-

знаності фахівців та громадськості стосовно підтримки потерпілих від злочинів. Ця установа також представляє асоціації допомоги жертвам на національному, європейському та міжнародному рівнях і надає рекомендації французькому уряду стосовно заходів захисту жертв злочинів. Цей інститут містить близько 130 об'єднань підтримки потерпілих, в яких беруть участь 1 200 працівників і волонтерів і куди звертаються щороку загалом більше 300 000 потерпілих від злочинів [7].

У 2006 році у Латвії був прийнятий Закон «Про державну компенсацію жертвам злочинів» (англ. – On State Compensation to Victims), відповідно до якого кожна жертва навмисного злочину має право на державну компенсацію за моральні чи фізичні страждання або фінансові втрати внаслідок кримінального правопорушення. Максимальна сума державної компенсації, яка сплачується одному потерпілому, становить п'ять мінімальних заробітних плат, встановлених у Латвійській Республіці. Відшкодування сплачується родичам потерпілого, якщо внаслідок злочину особі було спричинено смерть – у розмірі 100 %; якщо жертві злочину було завдано серйозних тілесних ушкоджень або кримінальне правопорушення було кваліфіковано як згвалтування чи торгівля людьми – у сумі 70 %; якщо жертва була інфікована вірусом імунодефіциту людини, гепатитом В або С – у розмірі 50 % [8].

У Люксембурзі поліція зобов'язана інформувати потерпілих про їхні права, а саме – право на відшкодування збитків, право на отримання юридичної допомоги та інформування про стан розслідування справи, а також право на оскарження. Уряд Люксембургу запровадив дві телефонні гарячі лінії для надання допомоги жертвам злочину, подальша підтримка також доступна в Інтернеті [9].

У Португалії жертви злочину (як туристи, так і громадяни країни) мають такі безпосередні права: право на інформацію, право на подання скарги, право на перекладача, право на компенсацію відшкодування витрат на участь у процесі, право на компенсацію від правопорушника та від держави [10]. Також у Португалії діє низка правозахисних організацій, що опікуються правами жертв злочинів: Португальська асоціація підтримки жертв (англ. – The Portuguese Association for Victim Support), Комісія з питань рівності та протирасової дискримінації (англ. – the Commission for Equality and Against Racial Discrimination), Підтримка жертв домашнього насильства (англ. – Support to Victims of Domestic Violence) тощо [11].

В Іспанії Міністерство юстиції є відповідальним органом щодо виплат компенсацій жертвам злочину. Ця державна структура відповідає за державну правову допомогу та має окремий відділ захисту потерпілих від злочинів, пов'язаних із тероризмом. Також в Іспанії діє низка організацій, котрі опікуються захистом потерпілих від кримінальних правопорушень, наприклад: Асоціація жертв тероризму (англ. – The Association of Terrorism Victims) та Національна асоціація жертв насильницьких злочинів (англ. – The National Association of Victims of Violent Crime), до функцій яких входять інформування про права жертв злочинів і надання їм психологічної підтримки [12].

У Швеції досить розповсюдженим є механізм медіації між жертвою та правопорушником у кримінальному провадженні, яка була законодавчо закріплена у 2002 році Законом про посередництво (англ. – The Mediation Act (Medlingslagen 2002:445)). Ця процедура застосовується в тому разі, якщо злочин було вчинено молодим правопорушником і за умови згоди на участь у посередництві як і злочинця, так і самої жертви. Медіація відбувається для інтересів обох сторін із метою зменшення негативних наслідків вчиненого злочину, а участь у цій процедурі є добровільною. Як правило, медіація проводиться в рамках діяльності соціальних служб, але в деяких випадках посередниками можуть виступати професійні медіатори. Завдяки цій процедурі жертві надається можливість оцінити та всебічно інтегрувати болісний досвід, а також виразити свої емоційні потреби з метою уникнення повторних симптомів тривожності, спотворень у свідомості та зниження самооцінки внаслідок віктимізації [13].

Висновки. В останні роки у всьому світі і в Україні набувають актуальності віктимологічні дослідження, що пов'язані із проблемою торгівлі людьми, насильства в сім'ї, захисту жертв статевих злочинів (зокрема, захисту дітей від сексуального насильства), жертв

кіберзлочинності та злочинів, що вчиняються на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості [14].

Позитивний приклад використання міжнародного досвіду захисту прав жертв злочинів, зокрема жертв торгівлі людьми, є також в Україні. Наприклад, у 2015 році у місті Одеса Міжнародною організацією з міграції (далі – МОМ) була організована арт-інсталяція «Невидимі», що розповідає справжні історії постраждалих від торгівлі людьми. Цей проект побачили жителі дев'яти регіонів України. За період із січня 2000 року до грудня 2016 року МОМ надала комплексну допомогу з реінтеграції 12 846 постраждалих від торгівлі людьми, яка залежно від індивідуальних потреб кожної особи передбачала юридичні консультації та представництво у кримінальному та цивільному судах, медичну та психологічну допомогу, забезпечення притулку, професійну підготовку, надання невеликих грантів для підтримки тих постраждалих від торгівлі людьми, які прагнуть започаткувати власний бізнес, та інші форми допомоги. Більше 420 постраждалих від торгівлі людьми отримали допомогу в рамках програми МОМ з розвитку мікропідприємств і заснували 285 мікропідприємств, створивши приблизно 370 нових робочих місць. З 2002 року при МОМ працює Медичний реабілітаційний центр, єдиний у своєму роді в Україні, де повне медичне обслуговування та психологічна допомога надаються безкоштовно на безпечній і конфіденційній основі. З 2002 року по грудень 2016 року понад 3 000 постраждалих скористалися послугами Центру [15].

На індивідуальному рівні доцільним є коригуючий вплив на поведінку груп ризику, особливо членів багатодітних родин і малозабезпечених сімей, одиноких матерів, людей з особливими потребами, самотніх людей похилого віку, жертв насильства в сім'ї, сиріт, дітей, що позбавлені опіки та піклування, «дітей вулиці», безробітних працездатного віку і безпритульних, осіб, які займаються модельною діяльністю, та осіб, які займаються проституцією. Позитивно себе зарекомендували індивідуальні та колективні бесіди з такими особами, надання порад щодо можливостей і порядку офіційного працевлаштування за кордоном, поводження з особистими документами, процедури перетину державного кордону [16, с. 211].

Врахування таких міжнародних механізмів захисту прав жертв злочинів, як створення Інституту підтримки жертв злочинів і медіації, Комісії з питань рівності та проти расової дискримінації, асоціацій підтримки жертв злочинів, подальший розвиток медіації між жертвою та правопорушником у кримінальному провадженні, безумовно, підвищило б рівень захисту прав жертв злочинів і в Україні.

Нагальним і актуальним завданням сучасної криминологічної науки є також врахування і впровадження досвіду транснаціонального законодавства, зокрема Європейської конвенції про відшкодування шкоди жертвам насильницьких злочинів, прийнятої у місті Страсбург 24 листопада 1983 року.

Список використаних джерел:

1. Декларация основных принципов правосудия для жертв преступлений и злоупотребления властью: резолюция 40/34 Генеральной Ассамблеи от 29 ноября 1985 г. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_114.
2. International Crime Victims Survey (ICVS). URL: <https://wp.unil.ch/icvs>.
3. Bureau of Justice Statistics' (BJS) National Crime Victimization Survey (NCVS). URL: <https://www.bjs.gov/index.cfm?ty=dcdetail&iid=245>.
4. ICVS – International Crime Victims Survey. URL: http://www.unicri.it/services/library_documentation/publications/icvs/.
5. Office of the Federal Ombudsman for Victims of Crime. URL: <https://www.victimsfirst.gc.ca/abt-apd/index.html>.
6. Victim Support Act. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/521122013001/consolide/current>.
7. The missions of INAVEM and the associations in its network. URL: <http://www.france-victimes.fr/index.php/anglais>.

8. Par valsts kompensāciju cietušajiem. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/136683>.
9. European Justice. Luxembourg. URL: https://e-justice.europa.eu/content_rights_of_victims_of_crime_in_criminal_proceedings-171-LU-maximizeMS-en.do?clang=en&idSubpage=1&member=1.
10. APAV. May I Help You? URL: <http://apav.pt/mihy/index.php/know-your-rights>.
11. National Commission for Protection of Children and Young People at Risk. URL: https://e-justice.europa.eu/content_rights_of_victims_of_crime_in_criminal_proceedings-171-PT-maximizeMS-en.do?clang=en&idSubpage=5&member=1.
12. Ministry of Justice. Spain. URL: https://e-justice.europa.eu/content_rights_of_victims_of_crime_in_criminal_proceedings-171-ES-maximizeMS-en.do?clang=en&idSubpage=4&member=1.
13. Victim Offender Mediation in Sweden. URL: <http://www.justicereparatrice.org/mount/www.restorativejustice.org/editions/2006/august06/vomsweden>.
14. Сметаніна Н.В., Рябокiнь О.М. Віктимна поведінка жертв «злочинів ненависті». Часопис Київського університету права. 2016. № 1. С. 281–284.
15. Міжнародна організація з міграції. URL: <http://iom.org.ua/ua>.
16. Сметаніна Н.В., Манагарова Є.С. Кримінологічна характеристика злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми в умовах гібридної війни. Часопис Київського університету права. 2018. № 1. С. 209–212.